



# Europski šery wjelk

Biologiska wšelakorość w Sakskej



# Biologiska wšelakorosć w Sakskej

„Biologiska wšelakorosć“, krótko „biodiwersita“, wopřijima:

- Wšelakorosć ekosystemow – wšelakorosć žiwjenskich rumow.
- Wšelakorosć družinow.
- Wšelakorosć znutřka družinow (genetiske wariacije).

Kelko družinow je w cyłku na swěće žiwe, njeje znate. Trochowanja wariěruja mjez tři a 30 milionami.

Biologiska wšelakorosć je eksistencielný zakład za žiwjenje ludži na našim planeće:

- **Wona je zakład za zežiwjenje čłowjestwa.** Družiny rostlin a zwěrjatow słuža jako cyroba za čłowjeka.
- **Wona škita wodu, pódu, powětr a klimu.** Intaktne ekosystemy dawaja nam powětr za dychanje, čisća wodu a powětr, staraja so wo płódne pódy a dobru klimu.
- **Wona wumóža žiwjenje ludži.** Něhdže počojca w Němskej zasadženych lěkow bazěruje na hojerskich rostlinach abo na zwěrjećich produktach.

- **Wona je wumějenje za wukony přirody**, kotraž móža so technisce – jeli scyła – jenož z wulkej prócu realizować.
- **Wona skića inowacije:** Mnohe wunamakanja maja swój přikład w přirodže kaž koža žrawcow za powjerch lětađłow abo lotusowe łopjeno jako předłoha za njewomačomne, samočisćace powjerchi.
- **Wona je zamołwitosć.** Dže wo to, zo to wot našich prjedorownikow přewzate wobchowamy, zo bychmy je dalšej generaciji dale dać móhli.
- **Wona słodži.** Něhdže 4.000 w Němskej znatych družin sadu a 300 žitnych družin služi k zežiwjenju ludži.
- **Wona je prosće rjana** – lět mórskeho worjoła, nócne krjeholenje ćahacych žorawjow a napohlad husaceje kwětki abo božeho słónčka – to su rjanosće přirody! Je zhubić, by było njenawróčna strata!

# Wonkowne

Wjelk je najwjetši zastupnik psykam podobnych. Srjedzoeuropski wjelk waži přerěznje 40 kg při ramjenjowej wysokosci wot 70 cm. Sančki (wjelčicy) su zwjetša lóše a mjeńše hač wjelki (muske wjelki). Přirunuju z němskim wowčerskim psom su wjelki jasnje bóle wysokonohate. Wjelk ma w přirunanju dothu klamu a sylnu šiju. Jeho kožuch je žoltobrundy hač našěr. Za łopatkami pokazuje kožuch na chribjeće často barbnje so wotchilacy sedłowy blak. Kónčk wopuše je čorny, nutřkowne wuši a partiji poboku klamy stej swětlej hač naběl.

## Historiske

Wjelka so w Němskej a druhich krajach Europy wot lětstotkow sem jako cyrobneho konkurenta bojachu a jeho přesčěhowachu. Wosebje z nadpadami na stadła skotu bě sej hněw wobydlerstwa na so sčahnył. Přez intensiwnu hońtwu bu wjelk w Němskej wokoło 1750 jako stajna džiwinu wutupjeny. Do 1900 pak so přeco zaso





jednotliwe wjelki zatřělichu. Tež pozdžišo z Pólskeje připućowane wjelki so morichu. W léće 1990 staji so wjelk w znowazjednoćenej Němskej pod škit. 10 lét pozdžišo poradži so z Pólskeje přičehnjenu wjelčemu porej w Hornjej Łužicy (w Sakskej) přěni raz po 150 létach zaso šćenjeća wotćahnyć. Mjeztym su wjacore wjelče stadła w Sakskej kaž tež w druhich džělach Němskeje žiwe.

## Socialne

Wjelče stadło je zwjetša małoswójba. Wone wobsteji ze staršiskeho pora, kotryž je najbóle za čas žiwjenja zwjazany, kaž tež ze šćenjatow a młodžatow z předlěta (lětne wjelki). We wjelčim stadle njeeksistuje w swobodnej přirodže kruta přědnosć. Tale nastawa jenož pod kumštnymi wuměnjenjemi wobhrodženjom.

Staršiski por dawa swoje nazhonjenja młodžatam dale. Tute su hać do staroby 1–2 létow w staršiskim rewěrje žiwe. Po tym wone wotpućuja, zo bychu swójski teritorij namakali. Wulkosć stadła chabła w běhu lěta najbóle mjez 5 a 10 wjelkami. Wona wobwliwuje so wot narodow a wotpućowanjom jednolětnych

wjelkow. Ličba hišće žiwych šćenjatow wob lěto – a z tym lětna wulkosć wjelčeho stadła – je wot hustoty a mnohoty žratwowych zwěrjatow wotwisna. Bywaja-li žratwowe zwěrjata rědše, docpěje mjenje wjelčich šćenjatow dorosćenu starobu.

Kóždy wjelča swójba trjeba swójski teritorij mjez 150 a 350 km<sup>2</sup>. Teritorij woznamjenja so přez staršich z wónjowymi srědkami (ekskrementy, urin), z widžomnymi srědkami (ekskrementy, rozhrjebane městna) a z wučom. Za stadło cuze wjelki dóstawaja tak signal, zo je rewěr wobsadžený. Žiwjenske wašnje wjelka (žiwjenje w stadle z woznamjenjenej teritorialitu, wotpućowanje młodowjelkow) znjemóžni někajkižkuli přirost hustoty wjelkow we wěštej kónčinje.

## Typiske

Wjelk rozmnoži so jónu wob lěto. Čas wodženja (čas porowanja) traje wot januara hač do měrca. Po času nošnosće wot něhdže 63 dnjow narodža so zwjetša 4–6 šćenjatow w zemskej jamje. Wjelče šćenjata su hnězdaki. Wone narodža so slepe a hluche a waža







lědma 500 g. Džiwi wjelk docpěje zwjetša starobu 7–8 lět, někotre docpěja tež starobu 12–13 lět.

Na jeho jědźnym planje steja předewšěm sorna, čerwjeny jeleń a džiwe swinjo. Młodźata su nimo starych, słabych a chorych eksemplarow najčასćiše žratwowe zwěrjata. Wjelki wukonjeja přez tutón přirodny wuběr pozitiwny wliw na swoje žratwowe družiny. Wutupjenje domjacych žratwowych zwěrjatow přez wjelki njeje wočakować, přetož přez swoju teritorialitu honi přeco jenož mało wjelkow (jedna swójba) na wulkej přestrjeni.

## Wosebite

Wjelk je, kaž najwjace džiwich zwěrjatow, přewažnje w nocy aktiwny a při směrkanju resp. switanju. Na svojich nócnych pućowanjach zmištruje wón prawidlownje dołhe čary (wjace hač 20 km za nóc njeje ředkosć). Krótkodobnje móže samo spěšnosće wot wjace hač 50 km/h docpěć.

Ze svojim wuběrnym čuchom wučuwa wón žratwowe zwěrjata w zdalenosći hač do 2 km. Čuch hraje tež ról u při indiwiduelnym

spóznaću stadłowych wjelkow a jich nachwilneho stawa (na př. zwólniwosće wjelčicy k porowanju) kaž tež při teritorialnych wobsydstwowych woznamjenjenjach (ekskrementowe a urinowe markěrowanja).

Wjelk wobsedzi dobry sluch, z kotrymž móže družnikow hač na distancu wot 9 km spóznać. Jeho wuwite komunikaciske zadđerženje w stadle wotbłyšćuje so w jeho chětro wšelakorej mimice, we wjelestronskej čelnej řeči, w gestach a zwukach. Typiske zwukowe zwuraznjenje je wuće. Zhromadne wuće w chórje sylni socialnu zwjazanosć wjelčeye swójby a pokazuje runočasnje cuzym wjelkam wobsadžený teritorij. Nimo toho slůži wuće kontaktam na daloke distancy.

## Konfliktne

Nawrót wjelkow je jedne z najwjetřich wužadanjow za škit družinow w Swobodnym staće Sakskej. Hižo w swojich namrětych europskich rewěrach wopokaza so škit wjelka jako komplikowany, předewšěm tam, hdžež njeje so hižo wjace hač 100 lět jewił. Poprawne





wužadanje njeje stworjenje přihódnych žiwjenskich rumow za wjelka, ale docpěće do dalokeje měry bjezkonfliktneje koeksistencije čłowjeka a wjelka.

Do žratwoweje šemy wjelka słušeja kopytače. Wjelki njemóža pak mjez „dowolenymi“ dźiwimi zwěrjatami a „njedowolenym“ wužitnym skotom rozeznawać. Njedosaħajcy škitane wowcy a kozy su tohodla wosebje loħka žratwa za wjelka. Ze wšelakimi napravami, kaŝ stajenje wužitneho skotu do hródzow a chlěwow přez nóc, nastajenje elektriskich płotow a dźerženje psow za škit stadłow, móžeja so skótne straty miniměrować.

Ludžo njestušeja do žratwoweħo spektruma wjelkow. Wot strowych wjelkow njewuchadŝa zwjetša ŝadyn strach za ludŝi. Nadpady wjelkow na čłowjeka su zasadnje njewŝedne. Rozprawy wo nadpadach wjelkow na ludŝi ze zaŝtyħ lěťstotkow hodŝa so z wjetŝeħo dŝeħa na sćekħe wjelki wróco wjesć. Němska je wot lěťa 2008 bjez sćekħóće, Swobodny stat Sakska wot 2004. Direktnje zetkanja mjez čłowjekom a wjelkom su připadne. Najbóle pytnu wjelki čłowjeka dočasnje a du jemu z puća. Wone so ludŝom připěrjeja z tym, zo so wodnjo, hdyŝ su ludŝo aktiwni, najbóle do

njepřístupnych, njemylenych wobtukow swojeho teritorija wróco ćahnu. W škiće ćmy běhaja pak wone druhdy tež překi přez města a wsy a njeposřednje při domach nimo, kař znajemy to tež wot druhich dźiwich zwěrjatow kař sornow, dźiwich swinjaw a liřkow.

## Aktualne

Wjelk je přez mjezynarodne prawo (Washingtonske zřćenje za škit družinow, Bernska konwencija), europske prawo (FFH-směrnica) kař tež po zwjazkowym a krajnym prawje (Zwjazkowy zakon wo škiće přirody, Sakski zakon wo škiće přirody a Sakski hořtwjerski zakon) kruće škitana družina zwěrjatow.

Po wozjewjenju Čerwjeneje lisćiny 2009 za Němsku je wobstatk wjelka najebać stupacych wobstatkowych ličbow dale w kritiskim stawje.

W meji 2009 wozjewi so sakski managementowy plan za wjelki, spis prawidłow za po móžnosći bjezkonfliktnu koeksistencu ćłowjeka a wjelka.







W monitoringowym lęće 2018/2019 dopokaza so w Sakskej 22 stadłow, 4 pory a teritorialnje jednotliwe zwěrjo.

Zapisanje wobstatka wotměwa so w běhu monitoringoweho lęta. Tute wotpowęduje wjelčemu lętu, kotrež započina so 1. meje (narod šćenjatow) a kónči so 30. apryla slędowaceho lęta.

**Aktualne informacije namakaće pod:**

[www.wolf.sachsen.de](http://www.wolf.sachsen.de)

Dokumentaciska a poradźowarska instanca Zwjazka k temje Wjelk (DBBW) skića informacije k wustupowanju wjelkow po cyłej Němskej pod: [www.dbb-wolf.de](http://www.dbb-wolf.de)

### **Wudawaćel:**

Sakske statne ministerstwo za energiju, škit klimy, wobswět a ratarstwo (SMEKUL)  
Póstowy kašćik 10 05 10, 01076 Dresden/Drježdžany  
Kontakt: +49 351 564-20500

E-mail: [info@smul.sachsen.de](mailto:info@smul.sachsen.de) | [www.smul.sachsen.de](http://www.smul.sachsen.de)

Tutón spis so sobufinancuje z dawkowych srědkow na zakładže wot zapóslancow  
Sakskeho krajneho sejma wobzamknjeneho etata.

### **Redakcija:**

SMEKUL; Fachowa instanca Wjelk při Krajnym zarjedže za wobswět,  
ratarstwo a geologiju

**Serbski přełožk:** Dorothea Scholze/Šoćina

### **Wuhotowanje a sadžba:**

Heimrich & Hannot GmbH | genese Werbeagentur GmbH

### **Fota:**

[www.istockphoto.com](http://www.istockphoto.com): s-eyerkauf (Titel/20);

[www.adobestock.com](http://www.adobestock.com): Friedrich Hartl (6), MBCH (10), olly k (17),  
Martina Berg (18); Ralph Frank (5/13); Jan Noack (9); LUPUS (14)

### **Čišć:**

Stelzig-Druck

### **Redakciski kónc:**

Oktober 2019

### **Nakład:**

3.000 eksemplarow, 3. předžěłany nakład

### **Papjera:**

Čišćane na 100% recyclowanej papjerje

### **Skazanje:**

Tutón spis móžeće sej darmotnje skazać pola:

Zentraler Broschürenversand der Sächsischen Staatsregierung

Hammerweg 30, 01127 Dresden

Telefon: +49 351 2103671 | Telefax: +49 351 2103681

E-mail: [publikationen@sachsen.de](mailto:publikationen@sachsen.de) | [www.publikationen.sachsen.de](http://www.publikationen.sachsen.de)

### **Pokiw za rozšěrjenje:**

Tutón informaciski spis wudawa Sakske statne knježerstwo we wobłuku swojeje  
wustawoweje winowatosće informowanja ludnosće. Ani strony ani jich kandidaća  
abo pomocnicy njesmědža jón w času wot šěsć měsacow do wólbow ze zaměrom  
wólbneho wabjenja wužiwać. To płaći za wšitke wólbny.

[www.wolf.sachsen.de](http://www.wolf.sachsen.de)



SMEKULsachsen

